

Hego Euskal Herriko kultur produkzioa euskal/espainol ardatzaren argitan

Ibai Iztueta Azurmendi

Kognizio Zientzien eta Giza Zientzien adarrean doktorea

Marko teorikoa

Eremu akademikoan, subjektuen eta objektuen arteko ezberdintasun handia erantzunean datza. Objektuaz zerbait esan arren, objektuak, objektu bat denez, ez du ezer erantzun ohi, isilik edo isildurik jarraitzen du. Aldiz, subjektu batez zerbait esanez gero, aukera handia dago subjektu horren aldetik erantzun bat jasotzekoa. Kasu askotan zuk esandakoa ezbaian jarri eta zeuri neurria hartuko dizun erantzuna, gainera.

Ez dirudi lekuz kanpokoa erantzun ezin duen objektu erosoaren eta, bestetik, agian zuk espero gabeko moduan erantzungo duen subjektu ez hain erosoaren arteko diferentzia hori nabarmentzea. Izan ere, Joxe Azurmendiren eta, oro har, 56koa deritzon belaunaldiaren ezaugarri beharbada nagusia bereizketa horixe bera baita: 56ko belaunaldi horrekin, eremu akademikoan, lehenago euskal objektu bat besterik ez zegoen tokian, euskal subjektu bat gorpuzten hasten da.

Espainolak eta euskaldunak liburuaren izenburua bera esandakoaren erakusgarri ederra da, guk uste. Bi irakurketa gutxienez onartzen ditu izenburu horrek. Alde batetik, izenburuak subjektu euskaldunaren eta subjektu espainolaren errotiko bereizketa egitearekin batera, biak elkarren pare jarrita aurkezteko balio du: euskaldunak espainolen pare. Bestetik –eta hara hor bigarren irakurketa–, *Espainolak eta euskaldunak* izenburuak euskalduntasunaren eta espainoltasunaren batuketaren emaitza historikoaz mintzatzeko ere balio digu.

Euskalduntasunaren eta espainoltasunaren batuketaren emaitza historikoa *vascotasuna* edo *vasquidad* delakoa izan da. Subjektu bat da hori ere, eta, guk uste, Hego Euskal Herrian paper garrantzitsua jokatu izan du –ziurrenik, ezinbestekoa– euskalduna objektu gisa tratatzera murriztu ahal izateko orduan. Espainoltasunarekiko interlokuzioa espainolez bideratu izan duenez, haren arauetikiko dependentzian hazi den euskalduna izan da, hain zuzen ere, *vasco* mota hori.

Aurrekariak eta helburuak

Bernat Etxeparek eta Joanes Leizarragak argi adierazi zutenenez, modernitatean hitza hartuko bazen, idatzia gehitu behar zitzaion ahozkotasan hutsari. Idatziaren gain eratuko da subjektibitate modernoa. Alde horretatik, guk uste, jakingarria da izenburuan ‘euskal’, ‘eusko’, ‘vasco’ edota ‘basque’ bezalako izenlagunak ageri dituzten liburu-katalogo, bibliografia eta estatistikak aztertzea. Eta hori zergatik? Bada, azterketa objektuari heltzeko orduan, datuak eta erreferentziak antolatzeko eta aurkezteko moduek diskurtsoak proiektatzen dituztelako.

Luzamendutan galdu gabe, hortaz, aipa ditzagun bost momentu, bost diskurtso:

1. Lehenengo ‘euskal’ bibliografiak XIX. mendearen amaierakoak ditugu. Hara hor, adibidez, Julien Vinsonen *Essai d'une bibliographie de la langue basque* (1891-1898) edota Genaro Sorarrainen *Catálogo de obras euskaras*. Horietan, euskaraz idatzitako liburuak nahiz zeinahi Euskal Herriari buruz idatzirikoak biltzen dira, zakuto berean denak. Bata frantsesez ari da, bestea espainolez; subjektu aztertzailea eta hartzailea erdaldunak dira, hortaz. Objektuarena, berriz, baskotasunak-edo egiten du –euskara horren zati izanik–.

2. 1936koa da Justo Mokoroaren *Genio y lengua*. Lehenengoa da XVI. mendetik XIX. mendera arteko euskal literaturaren produkzioa zenbakitara ekarri eta taulatan antolatzen. Espainolez idatzia da eta euskal lurralde osoan euskaraz (eta soilik euskaraz) egindako literatura kuantifikatzen du.

3. 1970eko hamarkadako bibliografoen artean bidebanatze bat aurkituko dugu. Alde batetik, Espainiako gerraren aurretik jaiotako Jon Bilbao eta Elias Amezaga ‘zaharrak’ dauzkagu; eta, bestetik, gerra ondoan jaiotako Ibon Sarasola eta Juan Mari Torrealdaik ‘gazteak’.

Jon Bilbaoren (1970) eta Elias Amezagaren (1974) ‘eusko’ bibliografiak ere espainolez daude idatzita, baina berrikuntza bat dakarte. Bilbaok eta Amezagak euskaraz idatzitako edota Euskal Herriari buruz normahik erdaraz idatzitako lanak ez ezik, Euskal Herrian jaiotako idazle erdaldunen zeinahi lan ere erregistratuko dute, autoreak Euskal Herrian jaiotako izate hutsagatik. Erabaki berria eta garrantzitsua da. Izan ere, ez dirudi oker handia denik esatea objektuaren birformulazioak subjektu *vasco* berri baten aldarrikapena dakarrela berarekin. Eta zalantzarik baldin bada, hara hor Amezagaren eskaintza hitzok (1974: 9):

Cierto, somos quizá el último pueblo de Europa que la cogió, pero ahí están los resultados, son ríos de tinta los que corren... Y para ti, querido vasco, en pugna perpetua con lo que nos aparta, para que se vea que te manifiestas en español y en francés tan bien como en euskera, dándote a entender en dos idiomas que hace mucho tiempo también los llamas tuyos.¹

Ibon Sarasolak eta Joan Mari Torrealdaik (1977) hautaturiko bidea beste bat da. Euskaraz idatzitako dute euskaraz egindakoari buruz. Sarasolaren *Euskal literatura numerotan* (1975) lana, bereziki, diskurtso aldetik, benetan esanguratsua da, berori baita

lehen a euskaraz argitaraturiko liburuen kontaketa eta sailkapena euskaraz burutzen. Oraingo honetan euskal subjektu bat izango da euskal objektu bati buruz ari dena.

4. 1990eko hamarkadan euskaraz idatziari buruz euskaraz idazteko hautuak indarrean jarraituko du. Ordukoak dira Joan Mari Torrealdairen *XX. mendeko euskal liburuen katalogoa (1900-1992)* eta *Euskal kultura gaur* (1993, 1997), Paulo Iztuetairen *Intelligentsia kimatuaren orbelak* (1997) edota Juan Luis Zabalaren urteroko katalogoak.

5. XXI. mende honetan, berriz, liburu-produkzioari buruzko Euskal Editoreen Elkarteak agindutako txosten teknikoek (Conecta 2011) berrikuntza sakon bat ageri dute. Beste bide bat, nolabait ere. Txosten horiek euskal bertsioa eta erdal bertsioak daukate eta Euskal Herri osoko datuak biltzen ahalegintzen dira. Era berean, liburu-produkzioa euskal/erdal ardatzaren arabera aurkezten dute. Hau da, alde batetik, euskaraz argitaraturiko liburuei buruzko datuak ematen dira, eta, bestetik, «beste hizkuntza batzuetan» buruturiko argitalpenen datuak.

Eta literala da «beste hizkuntza batzuetan» adierazpidea.

Bibliografia eta katalogoen ikuspegitik, balioestekoa da euskalduna ere baden subjektu eleanitz batek erdalduntasun indefinitu bat objektutzat aurkezteko posibilitate berri hori. Era berean, sakoneko diskurtsoari dagokionez, deigarria ere bada, alde batetik, «euskarazkoa» eta, bestetik, «beste hizkuntza batzuetan» argitaraturikoa bereizteak daukan esanahiaren anbiguetatea. Izan ere, espainola eta frantsesa bere izenez aipatu gabe utzita, zer adierazi nahi dugu, hizkuntza espainola eta frantsesa garrantzi berezirik gabekoak direla Euskal Herrian?

Badakigu hori ez dela hala.

Bistan da, Euskal Herrian euskara hegemonikoa balitz, jokabide berberak guztiz bestelako esanahia luke. Baina ez da, izan, euskara hegemonikoa, justu kontrakoa baizik, eta, horregatik, kontua da gaur-gaurkoz euskararen errealitatea ez dagoela zuzen ulertzerik Euskal Herrian hizkuntza dominatzaileen egoera zein den argiki zehaztu gabe. Euskara izenez aipatzen dugun bitartean beste biak «beste hizkuntzen» zakutoan gordetzen baldin baditugu, ez ote gara, praktikan, hizkuntza gutxitua markatu eta dominatzaileak normalizatze² arriskuan erortzen?

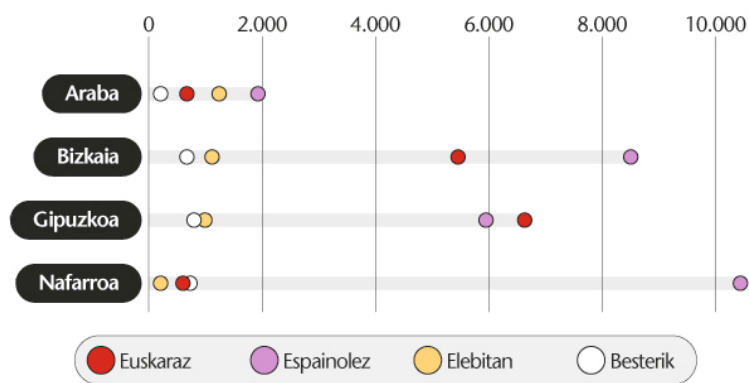
Horrela, bada, aurrekariak horiek izaki, gure artikulu honen helburua Hego Euskal Herriko liburu-produkzioa euskal/espainol ardatzaren argitan aurkeztea izango da, besterik ez bada ere, diskurtso ariketa gisa. Hartara, bereizketa ardatzaren bidez, asmoa izango da problematika lekuz aldatzea, euskalduntasunaren gainetik kendu eta euskalduntasunaren eta espainoltasunaren arteko harremana jarriz auzitan. Berrito esango dut: euskararen gainetik kendu eta hizkuntzen harremanera lekualdatu. Beraz, diskurtsoari dagokionez, izan dadila subjektua euskalduna eta objektua, berriz, espainolarekiko harremanaren izaera.

Metodologia

Lan-egoitza Hego Euskal Herrian daukaten argitaletxeen liburu produkzioari buruzko datuak bildu dira, 1990-2010 epealdian. Horretarako Espainiako Kultura Ministerioaren ardurapeko ISBNaren Kudeaketarako Agentziak sarean daukan datu baseaz baliatu gara. Hustuketa datu-baseak jarritako galbahe elektronikoa konbinatuz eta aplikatuz burutu dugu. Zenbaturiko tituluak «inprimaturiko liburuen» euskarrien kategorian «monografia» gisa erregistraturikoak izan dira. Hau da, azal, kontrazal eta orrialdez osaturiko betiko liburuak kontatu ditugu.

Emaitzak

Hego Euskal Herriko liburugintza 1990-2010 epealdian, probintziaka (kopuru absolutuak)

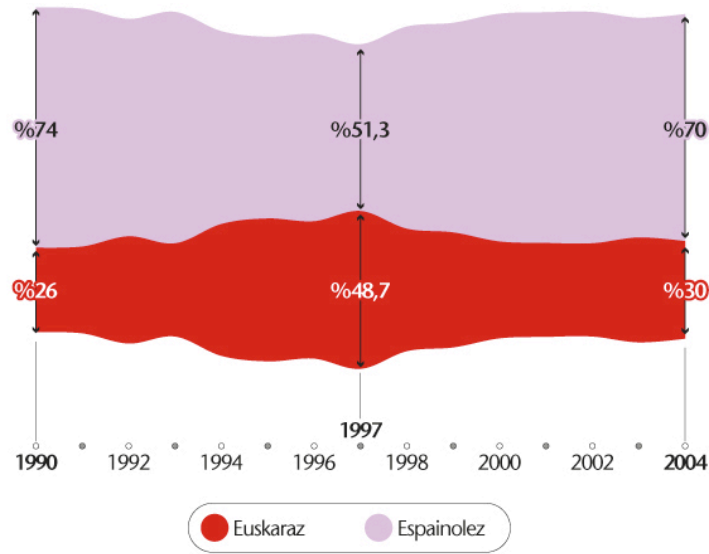

1990-2010 epealdian Hego Euskal Herrian euskaraz argitaraturiko liburuak 13.379 dira, hots, epealdi horretan argitaraturiko liburuen %29.

1990-2010 epealdian Hego Euskal Herrian espainolez argitaraturiko liburuak 26.860 dira, hots, epe horretan argitaraturiko liburuen %58.

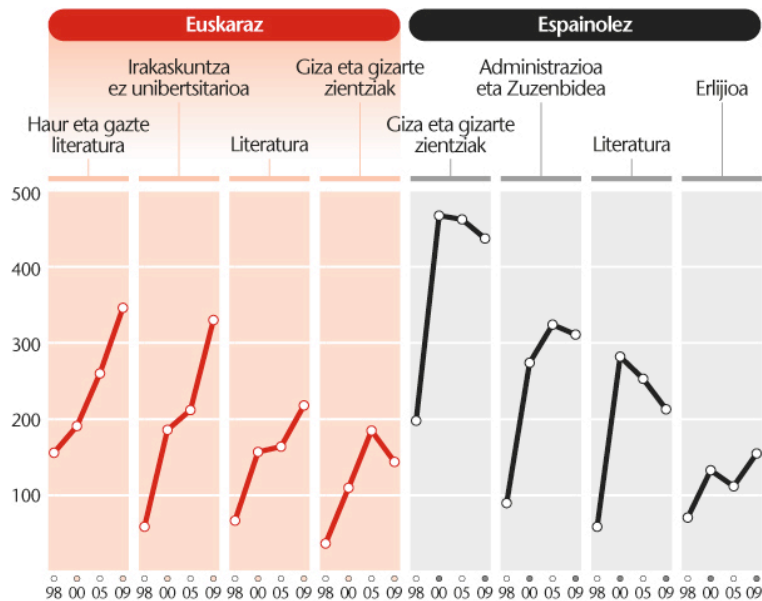
1990-2010 epealdian Hego Euskal Herrian elebitan –euskaraz eta espainolez– argitaratu diren liburuak 3.605 izan dira, epe horretan argitaraturiko liburuen %8.

Euskarazko eta espainolezko liburu-ekoizpenaren proportzioen arteko bilakaera Hego Euskal Herrian

Hego Euskal Herriko testuinguruan, 1990ean espainolezko liburuak %75 baino gehiago izango dira eta euskarazkoak %25 baino gutxiago; 1997an bi ekoizpenak %50ra hurbilduko dira; 1998tik aurrera espainolezko liburuen ekoizpena %60-70 tartean ibiliko da; euskarazkoena, berriz, %30-40 tartean.

Hego Euskal Herriko euskarazko eta espainolezko liburuen ekoizpen tematikoa 1998-2009 epealdian (kopuru absolutuak)

Esan liteke Hego Euskal Herrian egoitza duten argitaletxeen produkzioen artean nolabaiteko banaketa tematiko bat badagoela: euskarazko argitalpenik gehienak haur eta gazteen hezkuntzaren eremuan dira kokatzekoak; espainolezkoak, berriz, pentsamendu landuaren, legeen eta erakundeen eremuan.

Ondorioak

Begi bistako arrazoiengatik, euskarazko eta espainolezko produkzioak elkar neurtuz ematea metodo aldetik ziurrenik egokia ez da; baina, Euskal kulturaren eta *Cultura vasca*-ren arteko aldea eta harremana problematizatzeko modua eskaintzen duenez, diskurtsiboki izan daiteke, guk uste, egokia.

Ekintzak egiten du subjektua. Beraz, produkzio horren berri euskaraz emateak euskal subjektu bati gorputza ematen dio, erdaraz aritzeak erdal subjektu bati ematen dion bezala.

Hori esanik, euskal hizkuntzari buruz euskaraz aritzea bera, noski, euskal subjektu bati gorputza emateko era bat da. Baina horretara mugatze hutsak arrisku bat du: ikuspegia zabaldu ezean, begirada jaso ezean, euskararen beraren (hau da, euskal subjektuaren beraren) problematizazioa erreproduzitu dezakeela. Aldiz, euskarazko eta espainolezko produkzioak elkar neurtuz emateak problematika bi hizkuntza praktiken arteko harremanean kokatzeko balio digu.

Beraz, subordinazio harremanen lokatzetan itoko ez bagara, beharrezkoa da, guk uste, 56ko belaunaldiak irekitako ildoari jarraiki, problematikaren eta ikuspegiaren lekualdatze hori burutu eta subjektutik subjekturako elkarrizketarako baldintzak sortzea.

Oharrak

1. «Egia, hartu zuen Europako azken herria gara agian, baina hara hor emaitzak, zenbat eta zenbat ez ote da idatzi harekin... Eta zuretzat, euskotar maitea, bereizten gaituen horrekiko betiereko lehian, honezkero aspaldidanik zeuretzat ere badituzun bi hizkuntzetan aditzera emanez, espainolez eta frantsesez euskaraz bezain ondo agertzen zarela ikus dadin».
2. 'Normalizatzea' eta 'naturalizatzea' ez dira gauza bera. 'Naturalizatu' Amezagak eta Bilbaok egin dute.

Bibliografia

- Amezaga, Elias (1974): *Autores vascos I*. Egilea editore.
- Azurmendi, Joxe (1992): *Espainolak eta euskaldunak*, Donostia, Elkar.
- Bilbao, Jon (1970): *Eusko bibliographia*, Donostia, Auñamendi.
- Conecta Research & Consulting / Euskadiko Editoreen Elkarte (2011): *2011ko Euskadiko argitalpenei buruzko eta euskarazko argitalpeni buruzko txostenak* (www.editores-euskadi.net/dokumentuak).
- Iztueta, Ibai (2014): *Euskal kultura eta hizkuntzak: diskurtsuak eta Hego Euskal Herriko liburu ekoizpena euskal/espainol ardatzaren argitan*. Doktorego tesia. UPV/EHU.
- Iztueta, Paulo (1997): *Intelligentsia kimatuaren orbela*, Donostia, Kutxa.
- Sorarrain, Genaro (1981 [1891]): *Catálogo de obras euskaras*, Bartzelona, Tasso.

- Torrealdai, Joan Mari (1977): *Euskal idazleak gaur. Historia social de la lengua y literatura vascas*, Tolosa, Jakin.
- (1997): *Euskal kultura gaur. Liburuaren mundua*, Donostia, Jakin.
- Vinson, Julien (1891-1898): *Essai d'une bibliographie de la langue basque. Complement et Supplément. I-II*, Paris, J. Maisonneuve.
- Zabala, Juan Luis (2002): *Euskal liburuak*, Zarautz, Olerti Etxea.

JAKIN

Martin Ugalde Kultur Parkea
Gudarien etorbidea, 29
20140 ANDOAIN
943 21 80 92
jakin@jakin.eus
www.jakin.eus